הערות וביאורים

ב"ה

ש"פ חקת - **ג' תמוז**

ה'תשס"ה

גליון י"ח [תתקב]

הקפות של שמחת תורה לנשים [גליון]

הרב ברוך אבערלאנדער
שליח כ"ק אדמו"ר זי"ע בודאפשט, הונגריה

בגליון תתצט עמ' 88-74 האריך הרה"ת יוסף יצחק גרינברג מאלסקה לבאר בזה שיטת כ"ק אדמו"ר זי"ע כפי שנתפרסמה לאחרונה במכתב משנת תשל"ו מתורגם מאנגלית ב'כפר חב"ד' גליון 1111, ובתוספת ביאור ורקע מאת הרב שלמה ריסקין, שאליו נשלח המכתב, שם גליון 1119.

ויש להעיר בזה כמה דברים באריכות דבריו.

טמאים נוגעים בספר תורה

נפסק בשו"ע[1]: **"כל הטמאים, אפילו נדות**[2]**, מותרים לאחוז בס"ת ולקרות בו. והוא שלא יהיו ידיהם מטונפות או מלוכלכות"**. ומקורו ברמב"ם[3] שמבאר הטעם: **"שאין דברי תורה מקבלין טומאה"**[4].

---

1) יו"ד סי' רפב ס"ט.

2) "דאית תרתי: טומאה יוצאה עליה מגופה, דאשכחן בכמה דוכתי דחמירי מטומאת מגע, ועוד שאינה מצווה על דברי תורה, אע"פ כן מותר" (ביאור ר"י קאפח לרמב"ם שבהערה הבאה).

3) הל' ס"ת פ"י ה"ח. ומוסיף שם: "ואפלו גוים".

4) בברכות כב, א זה נאמר בנוגע ללימוד התורה, אבל הרמב"ם משתמש בנימוק זה לגבי נגיעה בספר התורה. ה'כסף משנה' לא גילה את מקורו. וראה בביאור ר"י קאפח אות כח שציין למקורות של הרמב"ם.

הרב גרינברג בעמ' 83 הוסיף לציין לדין שאשה נשבעת שבועת הדיינין "בנקיטת חפץ" (רמב"ם הל' אישות פט"ז ה"י), למרות שאז "הנשבע אוחז בספר

וציינו שם הנו"כ[5] שבנוגע למעשה זה תלוי בדעות ומנהג שמובא בהגהת הרמ"א לאו"ח, דלקמן[6].

אשה נדה בביהכ"נ - דברי הרמ"א

כתב הרמ"א[7]:

"[1] יש שכתבו[8] שאין לאשה נדה בימי ראייתה לכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר[9], ויש אומרים[10] שמותרת בכל, וכן עיקר[11]. אבל המנהג במדינות אלו כסברא הראשונה.

[2] ובימי לבון נהגו היתר.

[3] ואפילו במקום שנהגו להחמיר, בימים נוראים וכה"ג שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרין[12] לילך לבהכ"נ

תורה" (הל' שבועות פי"א ה"ח). אבל אינו מפורש כאן שהיא יכולה להישבע גם בימי ראייתה.

5) ט"ז סק"ה, 'פרישה' לטור סקי"א.

6) ומזה שהרמ"א כאן לא הגיה כלום על דברי המחבר, מוכח דס"ל לעיקר שמותרת בכל ('ציץ אליעזר' ח"י סי' ח ס"ג).

7) או"ח סי' פח ס"א. בהערות הבאות העתקתי עיקרי המקורות מ"ציונים לרמ"א" שבגליון השו"ע, וראה שם באריכות יתר. המקורות הועתקו ב'בית יוסף' כאן בסוף הסימן וב'דרכי משה' יו"ד סי' קצה אות ח. הדעות השונות בענין זה צוינו בשו"ת 'יחוה דעת' ח"ג סי' ח.

8) ראה לקמן בפנים.

9) מדברי ה'פרישה' יו"ד סי' רפב סקי"א משמע שהכוונה לכל ספר, ולא רק לספר תורה; ראה שם שדן בנוגע לאשה נדה האם "תוכל לאחוז סידור בידיה ולהתפלל... ועיין מ"ש רמ"א באו"ח... שמנהג לאסור...".

10) רש"י הל' נדה [ספר האורה ח"ב סי' א, עמ' 167-168]: "ויש נשים שנמנעות מלכנוס לביהכ"נ בנדותן ואינן צריכין לעשות כך. דמה טעם הן עושות... שאינו כמקדש ויכולות לכנוס. אבל מקום טהרה הוא, ויפה הן עושות".

11) אגור סי' אלף שפח ובנימין זאב סי' קנג.

12) פסקי מהרא"י סי' קל"ב.

הערות וביאורים

כשאר נשים, כי הוא להן[13] **לעצבון גדול שהכל מתאספים והן יעמדו חוץ"**[14].

וב'מגן אברהם'[15] הועתקו נימוקי ה"וכן עיקר": **"ובבנימין זאב סי' קנ"ג כתב שלא נהגו רק שלא ליכנס לבית הכנסת ולא לראות ספר תורה, וגם כשמתפללים אין עומדת בפני חברותיה, ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור עכ"ל. וכן עיקר"**.

מקור הדעה האוסרת

והנה כמקור לדעה הראשונה, "יש שכתבו", צויין בגליון השו"ע ל'הגהות מיימוני'[16]. אמנם הרי מפורש בדבריו בשם הראבי"ה[17], שאין זה מדינא, אלא ש"הנשים נהגו סילסול בעצמן ופרישות..."?[18] ועוד, הרי גם הדעת הי"א, דעת רש"י, היא ש"יפה הן עושות", א"כ מה החילוק בין שתי הדעות?

וע"כ נראה שהמקור לדעה הראשונה נמצא[19] ב'שערי דורא'[20], שכותב: **"וגם אין לה להזכיר השם בימי נידתה ואסור**

---

13) בשו"ע מהדורת מכון ירושלים: להם.

14) "וכבר מצינו הרבה דברים שהתירו חכמים כיוצא בזה משום עגמת נפש כדי לעשות להם נחת רוח, כל שכן בזה שהוא בלאו הכי היתר גמור אלא משום מנהג בעלמא נהגו להחמיר, לכך בימים האלו התירו להם" ('לבוש' כאן).

15) שם סוסק"ב.

16) פ"ד מהל' תפילה אות ג.

17) ברכות סי' כח.

18) ואכן ה'בנימין זאב' (שבהערה) מבסס את שיטתו על דברים אלו: "ראיה לדבר ממה שכתב ראבי"ה... נהגו נשים סילסול ופרישות בעצמן... הא קמן דמשו' מנהג וכבוד עושות כן ולא משו' איסור...".

19) וראה ב'מבוא' לשו"ע או"ח ח"א, מהדורת מכון ירושלים, עמ' 35 בנוגע לציוני הרמ"א: "לא ידוע לנו מי הוא שערך וסידר את הדברים... קשה לומר שמלאכתם נעשתה נאמנה... שבושים רבים נפלו במקורות שצויינו על ידם, הן בזהוי המקורות והן במיקום הציונים... השמיטו הרבה מן המקורות".

20) הל' נדה סי' יח, הועתק ב'דרכי משה' שם.

ליכנס לביהכ"נ כל ימי ראייתה עד שתתלבן שנאמר[21] **בכל קודש לא תגע...כך כתוב בספר המקצועות... ורש"י מתיר ליכנס לביהכ"נ"**, ומלשונו משמע שהכניסה לביהכ"נ בימי נדתה אסורה.

ובאריכות זה מבואר ב'אגור'[22]: **"בספר המקצעות כתב**[23] **שאשה לא תכנס בבית הכנסת כל ימי ראייתה עד שתתלבן שנאמר**[24] **בכל קדש לא תגע, ורש"י התיר. ובשערים מדור"א כתוב כי בימי נדתה** אסורה **להזכיר את השם וכן בימי לבונה. וכן הוא בשם רב צמח גאון. וכן מנהג בשתי ישיבות ואפי' מחוץ לכנסת. ואין לי אלא בימי נדותה בימי שמירתה מנין ת"ל**[25] **עד מלאת ימי טהרה. ולא מבעי'** דאסורה **למיעל לבי כנשת', אלא כד שמעה מידי דברכתא** אסור **לה לענות אמן, דאמר רבי יהודה** אסור **לברך לפני הנדה, שלא תהרהר ותאמר אמן. ונמצא שם שמים מתחלל**[26]**. מספר אור זרוע הגדול..."**[27].

---

21) ויקרא יב, ד.

22) הנ"ל הערה

23) ה'ציץ אליעזר' שם ס"ט הוסיף לציין עוד למה שמובא בפירוש הראב"ד לתמיד (לג, ב): "ובספר המקצועות מצאתי כתוב דהיכא דאיכא נדה בביתיה דכהן אסור ליה למיסק לדוכן כל אימת דאיתא בנדתה... דאמר רבי יודן כל כהן שנושא את כפיו ואמו או אשתו או בתו טמאה ונכנס הוא באותו בית שנדה לשם, הרי תפלתו על ישראל תועבה...", ראה שם בארוכה. וראיתי מציינים שכן נמצא בברייתא דמס' נדה לרח"מ הורביץ פ"ג ה"ב (עמ' 25), ואינו תח"י ואינני יודע למה הכוונה.

24) ויקרא יב, ד.

25) שם.

26) נדמה לי שמבין האחרונים היחיד שמחמיר בזה הוא הרה"ק מקומרנא ב'שלחן הטהור' (סי' פח ס"ג): "אשה בעת ששופעת דם נדה אסורה בכל דברי קדושה ואסורה לכנוס לביהכ"נ אפילו בימים נוראים...".

27) וכנראה שלזה כוונת הראבי"ה: "וכן ראיתי כתוב בדברי הגאונים בענין לשון ברייתא, ואינו בתוספתא שלנו", שבדברי הגאונים משמע שהעתיקו דבריהם

ובזה מבוארים המשך דברי הרמ"א: 1) ה'שערי דורא' והגאונים אסרו[28], 2) רש"י מתיר מדינא, וכן עיקר, 3) והמנהג כסברא הראשונה. אבל רק מטעם חומרא ופרישות ולא מדינא. 4) המנהג להחמיר אינו אלא בימי ראייתה ולא בימי לבונה[29].

פסק אדה"ז: מקור המנהג אינו אלא "מנהג וכבוד"

וזה אשר כתב אדה"ז בשולחנו[30]:

"[1] נהגו הנשים טהרה ופרישות בעצמן שלא ליכנס לבית הכנסת ושלא לראות ספר תורה בשעת נידותן, וגם כשמתפללין אינן עומדות בפני חברותיהם[31], ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור.

[2] ובימי ליבונן לא נהגו להחמיר.

[3] ובימים נוראים מיום אחד של סליחות ואילך, שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרות לילך לבית הכנסת אף בימי נידותן כשאר נשים, כי יהיה להן לעצבון גדול שהכל מתאספין והן יעמדו חוץ.

מברייתא, אבל אין זה נמצא לפנינו בגמרא או בתוספתא. וראה ב'אור זרוע' ח"א סי' שס: "ומורי [הראבי"ה, הידוע בשם ספרו:] אבי העזרי אמר לי שיש נשים שאינן מתפללות אחורי הנדה, ואמר לי שמצא כן בפירוש בבריית' דנדה. הרבה חומרות אמר לי שראה שם".

28) ולא הבנתי מש"כ בזה ה'ציץ אליעזר' שם: "מבין השיטין של דברי הרמ"א גופיה יוצא לנו ברור שגם הסברא הראשונה לחומרא בעלמא אמרה לה ולא מעיקרא דדינא כלל".

29) למרות שהאוסרים לא חילקו בין ימי ראייתה לימי ליבונה, וכמבואר ב'אגור'.

30) שם ס"ב.

31) וכ"כ המג"א בשם ה'בנימין זאב', הועתק לעיל. וכנראה הכוונה שאינן עומדות כדי שהנשים שמאחוריה לא יתפללו כשהן אחורי נדה. ומנהג זה הוזכר ב'אור זרוע' (ח"א סי' שס), שהועתק ב'דרכי משה' שם.

[4] **וכן כל כיוצא בזה כגון שמשיאה את בנה או בתה או שהיא בעצמה יולדת שהולכין לבית הכנסת אחר ד' שבועות מותרת אפילו היא נדה..."**.

ברור שדברי אדה"ז מיוסדים על הדעה השניה המתרת הלכתית, בתוספת סוף דברי הרמ"א שהמנהג להחמיר, אבל אדה"ז מדגיש גם שכל המנהג אינו רק מה ש"נהגו הנשים טהרה ופרישות בעצמן... ומשום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור"[32].

בדברי אדה"ז מוזכר פרט נוסף שלא הוזכר ברמ"א: **"ושלא לראות ספר תורה בשעת נידותן"**, ומקורו ב'אגור'[33]: **"ואני המחבר ראיתי במדינתי נוהגין הנשים להכנס לבית הכנסת ומתפללות ועונות כל דבר שבקדושה. רק נזהרות שלא להסתכל בספר תורה בשעת שהחזן מראהו לעם"**[34].

המנהג "במדינותינו"

בנוגע לפועל כותב ה'משנה ברורה'[35]: **"ובמדינותינו נוהגין היתר לעולם ומברכות ומתפללות**[36]**, ומ"מ לא יסתכלו בס"ת בשעה שמגביהים אותה להראות לעם"**, שאפילו למנהג שמקילים הנשים ללכת לביהכ"נ לא רק בימי הסליחות אלא גם

---

[32]) ודברי הרב גרינברג שם עמ' 84: "לא הזכיר אדה"ז כלל את דעות המתירים שהביא הרמ"א... מזכיר רק את דעות האוסרים, ומתיר רק בימים נוראים או בשמחת נישואין לבן או לבת...", אינם נכונים.

[33]) שם.

[34]) שו"ע או"ח סי' קלד ס"ב: "מראה פני כתיבת ס"ת לעם העומדים לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה על כל אנשים ונשים לראות הכתב, ולכרוע, ולומר: וזאת התורה וכו'...". והרב גרינברג שם עמ' 86 הביא מכאן ראיה שגם לנשים בימי ראייתן מותר להסתכל ולהחזיק ס"ת, אמנם דבר זה אינו מפורש כאן וביתר המקורות שציין ('אגרות קודש' אדמו"ר מוהריי"צ ח"ו עמ' עג, ועוד).

[35]) סי' פח סק"ז. ומקורו כפי שציין מה'חיי אדם' כלל ג סל"ח.

[36]) גם ה'בית יוסף' ציין כן את מנהג מקומו: "והשתא נשי דידן לא נהוג להמנע כלל מליכנס לביהכ"נ".

בכל ימות השנה, וגם מתפללות כל התפילות בעצמן, מ"מ מקילים רק בנוגע להליכה לביהכ"נ אבל לא בנוגע לנאמר "ושלא לראות ספר תורה בשעת נידותן", שבזה מחמירים גם "במדינותינו".

והנה הרב ריסקין בזכרונותיו מהיחידות שלו אצל כ"ק אדמו"ר זי"ע מספר ש**"הרבי ציין את העניין שאכן פעם נשים נהגו שלא להיכנס לבית-הכנסת ושלא להביט על ספר-תורה כשאינן טהורות, אבל בזמננו נשים כן נוהגות ללכת אז לבית-הכנסת ולהסתכל על ספר-תורה"**. והנה זה ש"בזמננו נשים כן נוהגות ללכת אז לבית-הכנסת" הרי זה כפי שמצוטט לעיל מה'משנה ברורה' המנהג "במדינותינו", אבל זה ש"נוהגות... להסתכל על ספר-תורה" אין לנו מקור לזה. וצ"ע באם זה אכן המנהג הנפוץ היום. ובכלל צע"ג בנוגע לפרטי השיחה שאמר לו הרבי, האם יש להסתמך על זכרונו מהיחידות, שדייק בפרטים.

מכתבו של הרבי בנוגע לכיבוד הנשים בהקפות עם ס"ת

בהמשך לכל האמור אעתיק בזה עיקרי מכתבו של הרבי להרב ריסקין, מתאריך י"ג כסלו תשל"ו, אודות הקפות לנשים עם ס"ת[37]:

בהמשך לשיחתנו, כאשר היה לי העונג של פגישתנו האחרונה, עלה בדעתי לאחר מכן שיש צורך בתיקון, ומאחר שיש לזה השלכות מעשיות בהלכה, הנני שולח מכתב זה בדחיפות.

אני מתייחס לנושא שבו אנחנו דנו בנוגע לשמחת-תורה ולהקפות ולהשתתפותן של נשים בזה.

---

[37] 37) המכתב מתורגם מאנגלית. וחל ע"ז מה שנאמר ב'לקוטי שיחות' חלק יט עמ' 172 הערה 12 בנוגע ל'ספר המצות' של הרמב"ם: "נכתב בל' ערבי, ולא בכל המקומות יש לדייק ולסמוך על **דיוק לשון** המעתיק...".

לאחר שהבעתי את דעתי בנידון[38], גיליתי עתה שלא שמתי לב להיבט אחר של הבעיה, אשר על-אף שהוא לא קשור במיוחד לשמחת-תורה ולהקפות, אף-על-פי-כן הוא קשור ישירות לשאלה מה צריך להיות המנהג בפועל בנידון זה. אני מתכוין להלכה המובאת בשולחן-ערוך, אורח חיים סי' פ"ח... ויש לציין שהשאלה שם עוסקת בכניסה לבית-הכנסת, ואפילו אז, לא מספיק סתם 'עיצבון' אלא רק 'עיצבון גדול'.

ממה שנאמר למעלה נובע שבעניינים כאלה, ובייחוד ביחס לספר-תורה, אין לנו שום כוח או סמכות להנהיג חידושים, כפי שגם ברור מתוך הדיון הארוך שם ומההבחנה בין מה שנעשה בבית למה שנעשה בבית-הכנסת, וכיוצא בזה.

ומכאן, שהמסקנה למעשה חייבת להיות, שלא להוסיף מאומה על המנהג הקבוע, ובוודאי שאין לתת שום היתר[39] לעריכת הקפות עם ספר-תורה...

הייתי רוצה להוסיף נקודה נוספת בנוגע לעניין זה, עד כמה חייבים להיזהר בקשר למנהגי ישראל, בין אם הם "נוטים להקל" ובין אם הם "נוטים להחמיר" ('קולא' או 'חומרא'). מאז שיחתנו הציק לי הדבר: איך יתכן שאיננו מוצאים בכתביהם של גדולי ישראל את הרעיונות שבהם אנחנו דנים, בתור אמצעי לערב יהודים ביתר התמסרות ואהבה לתורה?! ... בעניין של שמחת-תורה והקפות, בשום מקום לא היה שום תקדים להשתתפותן בפועל של נשים, אף-על-פי שדווקא בקשר לשמחת-תורה נעשו הקלות מסוימות, כפי שמובא באחרונים לסימן

---

38) לקמן ציטוט ממה שסיפר הרב ריסקין ל'כפר חב"ד': ואז אמר הרבי את המלים הבאות – ולמרות שחלפו מאז כשלושים שנה אני זוכר היטב את לשונו הקדוש שנותר חרות בנשמתי עד עצם היום הזה (היינו מדברים באידיש): **"ניט נאר מעגט איר דאס טאן, נאר איר מוזט דאס טאן!"** [=לא רק שאתם רשאים לעשות זאת, אלא שאתם חייבים לעשות זאת!].

39) = לנשים.

תרס"ט. אבל עתה אני מבין שהסיבה לכך פשוטה, והיא, זו שצוטטה למעלה[40]...

למותר לומר שאין לי שום התנגדות לכך שתצטט אותי בקשר למכתב זה, כלומר, שזוהי חרטה על העמדה הקודמת, משום שהדבר העיקרי הוא שהמנהג בפועל יהיה בהתאמה מדוייקת אל ההלכה...

הרבי מצטט את דברי הרמ"א ואדה"ז הנ"ל, ומוסיף: "ויש לציין שהשאלה שם עוסקת בכניסה לבית-הכנסת, ואפילו אז, לא מספיק סתם 'עצבון' אלא רק 'עצבון גדול'...", והכוונה שמבין כל הדברים ש"נהגו הנשים טהרה ופרישות בעצמן" הרי הכי מסתבר להקל בכניסה לבית הכנסת, כדי שיוכלו להתפלל עם הציבור, עניית איש"ר ועוד, ובכל זאת התירו רק באם יש "עצבון גדול שהכל מתאספין והן יעמדו חוץ", א"כ משמע מזה שבנוגע לכל שאר החומרות, "ובייחוד ביחס לספר-תורה" שלא לנגוע בו, ודאי "אין לנו שום כוח או סמכות להנהיג חידושים" ולהתיר מה שנהגו בו לאיסור[41].

ומוסיף הרבי: "כפי שגם ברור מתוך הדיון הארוך שם ומההבחנה בין מה שנעשה בבית למה שנעשה בבית-הכנסת, וכיוצא בזה", הכוונה להמשך דברי אדה"ז שם[42]: "וכל זה לילך לבית הכנסת אבל להתפלל בביתה ולברך כל הברכות ובפרט ברכת המזון וקידוש שהן מן התורה חייבות לכולי עלמא אפילו בשעת נידתן". ולכאורה כוונת הרבי לומר, שמהלכה זו יוצא שלמרות

---

40) הכוונה להלכה שבסי' פח בנוגע להנהגה בימי ראייתה.

41) ויש להוסיף: מפשטות הדיון משמע שיש סברא לומר שרק ה"עצבון הגדול" שנגרם ע"י "שהכל מתאספין [להיות בציבור – לשון ה'תרומת הדשן' מקור ההלכה] והן יעמדו חוץ" הוא הגורם להיתר, כי זה דוחה אותן כאילו הן לא חלק מהכלל, אבל בנוגע לשאר הדברים, כגון באם לא ירקדו הקפות עם הס"ת, אין אנו מחשיבים את זה כ"עצבון גדול" ואין זה סיבה להתיר.

42) ע"פ ה'מגן אברהם' שם סק"ב. וראה 'פרי חדש'.

שבבית אנחנו מתירים להן להתפלל ולברך, ו"חייבות לכולי עלמא", הרי כשזה מגיע לעניני ביהכ"נ אנחנו מחמירים, וזה מוכיח עד כמה תמכו הפוסקים והחשיבו מנהג זה ולא הקילו בו בקלות. ועל כן מסיק הרבי: "ובוודאי שאין לתת שום היתר לעריכת הקפות עם ספר-תורה", כיון שזה מנהג שלא נהגו בו אף פעם.

'משנה הראשונה' ו'משנה האחרונה'

הרבי בעצמו מציין שמה שכותב עכשיו במכתב זה לאיסור הרי "זוהי חרטה על העמדה הקודמת", כיון שעכשיו הוא מדגיש "היבט אחר של הבעיה", ויש לעיין מה היה סברת 'משנה הראשונה'[43]?

וי"ל[44] שמתוך הדברים שהרבי מדגיש במכתב זה לאיסור אנחנו יכולים לדעת מה היו סברות ההיתר. והכל כנראה היה מיוסד על "הרעיונות שבהם אנחנו דנים, בתור אמצעי לערב יהודים ביתר התמסרות ואהבה לתורה", שלפי סיפורו של הרב ריסקין היה מדובר כאן בנשים עם רגש פנימיסטי חזק, שהיו עלולות לעבור לקהילה לא אורתודוכסית, ועל כן יש מקום לומר:

1) הרי כל יסוד האיסור הוי רק "משום מנהג וכבוד עושין כן ולא משום איסור", וא"כ כדי להציל נפשות מישראל י"ל ש"העמידו חכמים דבריהם על דין תורה"[45], ואל לנו להחמיר במנהג של "טהרה ופרישות" במקום שעלול להביא לאבד נפשות מישראל.

---

43) להעיר מהקדמת "בני הגאון המחבר ז"ל" לשו"ע אדה"ז (עמ' 10 במהדורת קה"ת החדשה) בנוגע למהדורה בתרא דהשו"ע: "ואחר רוב שנים שהוסיף פליאות חכמה על חכמתו בעמקות ובקיאות...". והרבי היה מצטט את זה בנוגע למהדורה בתרא שברמב"ם. ולהעיר מבבא מציעא מד, א: א"ל רבי שנית לנו בילדותיך... ותחזור ותשנה לנו בזקנותיך... בילדותיה מאי סבר ובזקנותיה מאי סבר?". ואכמ"ל.

44) ראה גם אריכות דברי הרב גרינברג שם עמ' 80 ואילך.

45) לשון חז"ל חולין פג, א.

2) כמו שהתירו "בימים נוראים... לילך לבית הכנסת אף בימי נידותן... כי יהיה להן לעצבון גדול..."‚ בדומה לזה אנחנו גם יכולים להתיר להן לגעת ולרקוד בספר תורה‚ כדי שלא יתרחקו מהמסורה.

שני צדדי ההיתר הנ"ל לכאורה חזקים מאד והיה אפשר לסמוך עליו במצב דחק זה‚ אלא ששוב שינה הרבי להורות שא"א להתיר את זה‚ ועיקר היסוד: **זה היפך המנהג שנתפשט**‚ ואין בידינו להתיר ולשנות אפילו מנהג שנהגו בהן בנות ישראל‚ אפילו כדי להציל ולקרב נשים פמיניסטיות שעלולות להתרחק מאד.

ולפי ה'משנה האחרונה' יוצא לנו יסוד גדול וחזק בעבודת השליחות‚ שלא רק שאין משנים הלכות ודינים לא קלות ולא חמורות‚ אלא אפילו מנהג שנתפשטו אין לשנות כדי **לקרבן לתורה**[46].

◆ ◆ ◆

[46]) אבות פ"א מי"ב‚ "ניט צופאסן די תורה לויט דער גייסט פון די בריות‚ ח"ו‚ נאר אדרבה‚ מקרב זיין די בריות צו תורה – תורה תמימה אן קיינע פשרות. אזוי אויך בנוגע מנהגי ישראל‚ ווארום מנהגי ישראל תורה" ('לקוטי שיחות' ח"א עמ' 100).